

КОДИФІКАЦІЯ НОРМ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВ ТА МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЗА МІЖНАРОДНО-ПРОТИПРАВНІ ДІЯННЯ

У статті аналізуються результати кодифікації норм міжнародно-правової відповідальності держав та міжнародних організацій за міжнародні діяння протиправного характеру. Прослідковано динаміку розвитку відповідної галузі міжнародного права. Дослідження ґрунтується на нормативних актах міжнародних органів та роботах науковців. Особливу увагу приділено Проектам статей Комісії міжнародного права ООН.

Ключеві слова: міжнародно-правова відповідальність, міжнародно-протиправне діяння, кодифікація норм міжнародного права, Комісія міжнародного права ООН.

Пташенчук А. Н. Кодификация норм международно-правовой ответственности государств и международных организаций за международно-противоправные деяния.

В статье анализируются результаты кодификации норм международно-правовой ответственности государств и международных организаций за международные деяния противоправного характера. Прослежена динамика развития соответствующей отрасли международного права. Исследование основывается на нормативных актах международных органов и работах ученых. Отдельное внимание уделено Проектам статей Комиссии международного права ООН.

Ключевые слова: международно-правовая ответственность, международно-противоправное деяние, кодификация норм международного права, Комиссия международного права ООН.

Ptashenchuk O. Codification of Rules on International Responsibility of States and International Organizations for International Wrongful Acts.

The article analyzes the results of the codification of rules on international legal responsibility of states and international organizations for international acts of wrongful nature. The dynamics of development of the relevant branch of international law has been reviewed. The study is based on the regulations of international bodies and the works of scholars. Particular emphasis is given to the Draft Articles of the UN International Law Commission.

Keywords: international legal responsibility, international wrongful act, codification of international law, UN International Law Commission.

Суб'єкти міжнародного права, як члени міжнародного співтовариства, є безпосередньо зацікавленими у захисті міжнародно-правового порядку та виконанні іншими учасниками міжнародних відносин взятих на себе зобов'язань. Досягнення зазначеної мети реалізується за допомогою наявних механізмів міжнародно-правової відповідальності.

Міжнародно-правова відповідальність – є наслідком дії міжнародного права, найкращим доказом його існування та найбільш достовірним мірилом ефективності міжнародно-правових норм [1, с. 3]. Історичний розвиток норм даної галузі неподільно пов'язаний з етапами розвитку самого міжнародного права [2, с. 23], оскільки їх виникнення вважається одночасним [3, с. 6].

Проблематиці міжнародно-правової відповідальності присвячені роботи таких іноземних та вітчизняних вчених-міжнародників, як: М. Ф. Антипенко, Д. Анцилотті, Я. Броунлі, Ю. Ю. Блажевич, В. А. Василенко, Дж. Гайа, К. Іглтон, П. Кляйн, Ю. М. Колосов, Дж. Кроуфорд, П. Куріс, Д. Б. Левін, І. І. Лукашук, В. А. Мазов, І. В. Рачков, П. Рене, К. Томушат, М. О. Ушаков, Р. Хіггінс, М. Шоу та інші. Однак, беручи до уваги тенденції розвитку сучасних міжнародно-правових відносин, вирішення спірних моментів, пов'язаних з притягненням суб'єктів міжнародного права до відповідальності, залишається вкрай важливим та потребує подальшого детального вивчення. Зокрема, нагальним об'єктом дослідження для науки міжнародного права у даному випадку є результати кодифікації норм міжнародно-правової відповідальності держав та міжнародних міжурядових організацій (далі – міжнародні організації) за міжнародні діяння протиправного характеру.

Генезис галузі міжнародно-правової відповідальності ґрунтувався саме на принципі, відповідно до якого будь-яке міжнародно-протиправне діяння держави, як суб'єкта міжнародного права, тягне за собою міжнародну відповідальність [4, с. 29; 5, с. 28]. В свою чергу, результатом еволюції – є охоплення правом міжнародної відповідальності також відносин компенсації збитків, завданих діяльністю, яка не є протиправною.

Зазначені види відповідальності є різними за своєю юридичною природою, змістом та формою, тому регулюються відмінним масивом норм міжнародного права [2, с. 63]. У зв'язку з даною причиною та необхідністю чіткого розмежування двох напрямків розвитку галузі, метою статті є аналіз результатів кодифікації норм міжнародно-правової відповідальності держав та міжнародних організацій за їх протиправні діяння.

Так, вже на початку ХХ століття увага міжнародного співтовариства була прикута до наслідків впливу дій держав на міжнародний правопорядок. З цього приводу К. Іглтон підкреслював, що «влада породжує відповідальність», в зв'язку з чим зростання рівня контролю держави в межах власної території спричиняє збільшення її відповідальності у зовнішніх зносинах [6, с. 208]. Іншими словами, наявність влади свідчить про наявність відповідальності, і тільки чіткі прозорі правила можуть зробити застосування механізму відповідальності ефективним.

З огляду на важливість зазначеної проблеми Комітет експертів з прогресивного розвитку міжнародного права, створений Радою Ліги Націй у 1924 р., з самого початку своєї роботи над кодифікацією норм міжнародного права на першій сесії в Женеві у 1925 р. окремо виділив питання про відповідальність держав за шкоду, заподіяну на її території іноземцям та їх майну [7, с. 68].

Кодифікація норм міжнародно-правової відповідальності держав також неодноразово опрацьовувалась міжнародновизнаними науковими інститутами, асоціаціями правників, регіональними організаціями та агентствами. Відповідній темі дослідження були, зокрема, присвячені роботи Американського інституту міжнародного права, Асоціації міжнародного права Японії разом з Японським філіалом Асоціації міжнародного права, роботи Інституту міжнародного права, Гарвардської школи права, Товариства міжнародного права Німеччини, Міжамериканської ради юристів, Азійсько-африканського юридичного консультативного комітету [8, С. 6–7].

Крім того, міжнародно-правовій відповідальності держав було приділено увагу на Гаазькій конференції з кодифікації міжнародного права 1930 р. Проте, за результатами конференції у відповідній частині не було досягнуто навіть принципових домовленостей [9, с. 82].

З огляду на зазначене Комісія міжнародного права, створена у 1947 р. Організацією Об'єднаних Націй (далі – ООН), на своїй першій сесії у 1949 р. обрала для обговорення тему «відповідальності держав» в якості однієї з чотирнадцяти, попередньо затверджених для цілей кодифікації [10, с. 281].

У подальшому з метою «підтримки та розвитку мирних відносин між державами» Генеральною Асамблеєю ООН була підтверджена необхідність кодифікації принципів міжнародного права, якими визначається відповідальність держав. Розпочати відповідну кодифікацію було у 1953 р. остаточно запропоновано Комісії міжнародного права ООН.

Наслідком ретельного вивчення зазначеного питання стало рішення Комісії міжнародного права ООН, відповідно до якого було розпочате вивчення загальних правил притягнення держав до міжнародно-правової відповідальності, не обмежуючись випадками заподіяння шкоди на її території іноземцям та їх майну [11, с. 228]. В результаті у 2001 р. Комісією міжнародного права ООН було затверджено Проект статей про відповідальність держав за міжнародні протиправні діяння, який охоплює відповідні норми універсального характеру.

Однак, є підстави вважати, що така довготривала та кропітка робота Комісії над кодифікацією норм відповідальності держав за протиправні діяння мала загалом негативний вплив на міжнародне право та міжнародні відносини [12, с. 1]. Зазначені наслідки були спричинені непохитною політичною позицією великих держав [2, с. 3]. Враховуючи викладене, факт компромісного узгодження Проекту статей, без сумніву, є одним з найбільших досягнень у розвитку такої важливої галузі міжнародного права, як галузь міжнародно-правової відповідальності [13, с. 918].

Норми статей вважаються такими, що зможуть сприяти більш ефективному захисту колективних інтересів міжнародної спільноти на глобальному рівні [13, с. 919], оскільки право міжнародно-правової відповідальності держав нарівні з правом міжнародних договорів є основою міжнародного права [14, с. 37]. Однак, на жаль, на відміну від права міжнародних договорів, яке використовується і розвивається в дипломатичній практиці, право міжнародно-правової відповідальності держав не застосовується на практиці у тій мірі, яка пропонується теорією [14, с. 37].

Крім того, затверджений Комісією міжнародного права ООН Проект статей ніяким чином не розповсюджує свою дію на інших суб'єктів міжнародного права, у тому числі міжнародні організації. Натомість, починаючи з середини ХХ століття, на міжнародній арені спостерігається їх стрімкий зріст. Вже на початку ХХІ століття в світі налічується приблизно 1700 відповідних суб'єктів міжнародного права [15, с. 4].

Кількісний зріст та активна діяльність міжнародних організацій значно посилили їх вплив на міжнародно-правові відносини на регіональному та універсальному рівнях, змушуючи міжнародну

спільноту звертатися до питань їх правосуб'єктності. Так, аналізуючи функції та повноваження, якими наділяють відповідних суб'єктів держави-засновники, Міжнародний суд ООН у справі про відшкодування шкоди, заподіяної під час служби в ООН, визнав на прикладі ООН факт наявності у міжнародних організацій міжнародної правосуб'єктності [17, с. 179].

Доводи суду у даній справі стали рушійним чинником в подальшому розвитку права міжнародної відповідальності, оскільки дії міжнародних організацій неодноразово спричиняли не тільки позитивні, а й вкрай негативні наслідки.

Все частіше міжнародні організації стають активними учасниками критичних конфліктів в міжнародній політиці [16, с. 3]. Особливістю правовідносин міжнародної відповідальності стає безпосередня участь у них відповідних суб'єктів [18, с. 130].

З огляду на зазначене у 2000 р. Комісія міжнародного права ООН визнала проблему відповідальності міжнародних організацій одним з «важливих аспектів» сучасного міжнародного права, який доцільно включити в «довготривалу програму роботи Комісії» [19, с. 336–338]. Як наслідок, Генеральна Асамблея ООН також висловила прохання, щоб Комісія розпочала роботу над відповідною темою. Робота була розпочата у 2002 р. [20, с. 4, 7, 238, 254–255], а вже у 2011 р. Комісією міжнародного права ООН було прийнято Проект статей про відповідальність міжнародних організацій.

При цьому, було одразу визначено, що «дослідження повинно охопити відповідальність, яку несуть міжнародні організації за свої протиправні діяння» [21, с. 239].

Загалом, статті про відповідальність міжнародних організацій були розроблені на базі статей про відповідальність держав за міжнародні протиправні діяння. Аналогія часто проводиться з роботою Комісії міжнародного права ООН над кодифікацією права міжнародних договорів, коли розробка тексту Віденської конвенції про право договорів між державами та міжнародними організаціями або між міжнародними організаціями, 1986 р. ґрунтувалась на узгодженому тексті Віденської конвенції про право міжнародних договорів, 1969 р. [13, С. 917-918; 15, с. 9].

Однак, Проект статей про відповідальність міжнародних організацій частіше піддається критиці з даного приводу. Негативним вважається те, що відповідні норми дублюють статті про відповідальність держав [22, с. 353], зокрема їх структуру та викладення тексту [23, с. 345].

Проект статей дуже обмежено або зовсім не відображає практику, що скалалася за результатами фактичної діяльності міжнародних організацій на міжнародній арені [22, с. 353]. Узгоджені норми є універсальними, і ніяким чином не враховують різноманітності відповідних суб'єктів міжнародного права, яка в кожному окремому випадку залежить від намірів держав-засновників [24, с. 172, 205, 221, 223].

Проте, незважаючи на наявні недоліки, обидва Проекти статей є прикладом не лише кодифікації, а й прогресивного розвитку норм галузі міжнародно-правової відповідальності. Саме з даного приводу Проект статей про відповідальність держав за міжнародні протиправні діяння був запропонований Генеральною Асамблеєю ООН Резолюцією A/RES/56/8 до уваги урядів держав. Аналогічна пропозиція, поширюючись додатково на міжнародні організації, готується й відносно Проекту статей про відповідальність міжнародних організацій згідно Проекту резолюції A/C.6/66/L.22.

Згідно з відповідними актами Генеральної Асамблеї ООН Проекти статей на вимогу п. а) ч. 1 ст. 13 Статуту ООН покликані сприяти міжнародному співробітництву в частині прогресивного розвитку міжнародного права та його кодифікації. І одним з таких беззаперечних підтверджень є розробка статей, присвячених суперечливому питанню притягнення до відповідальності за дії міжнародних організацій їх держав-членів.

Таким чином сучасний розвиток галузі міжнародно-правової відповідальності свідчить про намагання міжнародного права в цілому відповідати тенденціям та еволюції міжнародних правовідносин, бути всеохоплюючим та слідувати правилам моралі та етики [25, с. 454].

Кодифікація норм міжнародно-правової відповідальності відображає багатогранність та комплексність міжнародного співтовариства. Проекти статей Комісії міжнародного права ООН покликані регулювати міжнародно-правові відносини, які давно перестали бути двосторонніми та охоплювати лише держави, в якості їх безпосередніх учасників. В основу актів покладено загальні принципи міжнародного права, звичаєві норми, доктрину, а також практику міжнародних судових та арбітражних органів. Результати кодифікації є ще одним досягненням на шляху до загальної систематизації існуючих норм міжнародного права.

Список використаних джерел:

1. Pellet A. The Definition of Responsibility in International Law / A. Pellet // The of International Responsibility / eds. J. Crawford, A. Pellet, S. Olleson. – New York : Oxford University Press, 2010. – P. 3–16.

2. Лукашук И. И. Право международной ответственности / И. И. Лукашук. – М. : Волтерс Клувер, 2004. – 432 с.
3. Колосов Ю. М. Ответственность в международном праве / Ю. М. Колосов. – М. : Юрид. лит., 1975. – 256 с.
4. Factory at Chorzow (Germany v. Poland): Judgement of 13 September 1928 // Collection of Judgments: Publications of the Permanent Court of International Justice. – 1928. – Series A. – No. 17. – P. 5–105.
5. Phosphates in Morocco (Italy v. France): Judgement of 14 June 1938 // Collection of Judgments, Orders and Advisory Opinions: Publications of the Permanent Court of International Justice. – 1938. – Series A. / B. – No. 74 – P. 11–48.
6. Eagleton C. The Responsibility of States in International Law / C. Eagleton. – New York : New York University Press, 1928. – 291 p.
7. United Nations Documents on the Development and Codification of International Law // American Journal of International Law. – 1947. – Vol. 41, No. 4. – P. 29–148.
8. Brownlie I., System of the Law of Nations: State Responsibility / I. Brownlie. – Oxford: Clarendon Press, 1983. – Part 1. – P. 302.
9. United Nations Documents on the Development and Codification of International Law // American Journal of International Law. – 1947. – Vol. 41, No. 4. – P. 29–148.
10. Report of the International Law Commission on the work of its first Session, 12 April 1949: Document (A/CN.4/13 and Corr. 1–3) // Yearbook of the International Law Commission. – 1949. – Vol. I. – P. 277–290.
11. Report by Mr. Roberto Ago Chairman of the Sub-Committee on State Responsibility (Approved by the Sub-Committee): Document A/CN.4/152 // Yearbook of the International Law Commission. – 1963. – Vol. II. – P. 227–259.
12. Allott P. State Responsibility and the Unmaking of International Law / P. Allott // Harvard International Law Journal. – 1988. – Vol. 29, No. 1. – P. 1–26.
13. Wittich S. The International Law Commission's Articles on the Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts Adopted on Second Reading / S. Wittich // Leiden Journal of International Law. – 2002. – No. 15.– P. 891–919.
14. Nakatani K. Diplomacy and State Responsibility / K. Nakatani //International Responsibility Today: Essays in Memory of Oscar Schachter / ed. Ragazzi M. – Leiden : Koninklijke Brill NV, 2005. – P. 37–47.
15. Boon K. E. New Directions in Responsibility: Assessing the International Law Commission's Draft Articles on the Responsibility of International Organizations / K. E. Boon // Yale Journal of International Law Online. – 2011. – Vol. 1. – P. 1–10.
16. Abbott K. W. Why States Act through Formal International Organizations / K. W. Abbott, D. Snidal // Journal of Conflict Resolution. – 1998. – Vol. 42, No. 1. – P. 3–32.
17. Reparation for injuries suffered in the service of the United Nations: Advisory Opinion of 11 April 1949 // I. C. J. Reports. – 1949. – P. 174 – 220.
18. Левин Д. Б. Ответственность государств в современном международном праве: проблема кодификации и прогрессивного развития норм и принципов международного права / Д. Б. Левин. – М. : Международные отношения, 1966. – 152 с.
19. Доклад Комиссии международного права, Пятьдесят вторая сессия (1 мая–9 июня и 10 июля–18 августа 2000 года): Документ (A/55/10) / Генеральная Ассамблея ООН. – Официальные отчеты. – Нью-Йорк : ООН, 2000. – 388 с.
20. Доклад Комиссии международного права, Пятьдесят четвертая сессия (29 апреля – 7 июня и 22 июля – 16 августа 2002 года): Документ (A/57/10) / Генеральная Ассамблея ООН. – Официальные отчеты. – Нью-Йорк : ООН, 2002. – 265 с.
21. Доклад Комиссии международного права, Пятьдесят четвертая сессия (29 апреля – 7 июня и 22 июля – 16 августа 2002 года): Документ (A/57/10) / Генеральная Ассамблея ООН. – Официальные отчеты. – Нью-Йорк : ООН, 2002. – 265 с.
22. Shraga D. The ILC Draft Articles on Responsibility of International Organizations: The Interplay Between the Practice and the Rule / D. Shraga // Proceedings of the Annual Meeting (American Society of International Law). – 2011. – Vol. 105. – P. 351–353.
23. Alvarez J. E. Revisiting the ILC's Draft Rules on International Organization Responsibility / J. E. Alvarez // Proceedings of the Annual Meeting (American Society of International Law). – 2011. – Vol. 105. – P. 344–348.

24. Paasivirta E. Does one size fit all?: The European Community and the responsibility of international organizations / E. Paasivirta, P.J. Kuijper // Netherlands Yearbook of International Law. – 2005. – Vol. XXXVI. – P. 169–226.

25. Yee S. The Responsibility of States Members of an International Organization for Its Conduct as a Result of Membership or Their Normal Conduct Associated with Membership / S. Yee // International Responsibility Today: Essays in Memory of Oscar Schachter / ed. Ragazzi M. – Leiden : Koninklijke Brill NV, 2005. – P. 435–454.

** Пташенчук Олена Миколаївна – аспірант Інституту законодавства Верховної Ради України.*